

PAWEŁ MATEUSZ MODRZYŃSKI*

**Maurycy Zajęcki, Instrumenty prawne
ochrony przeciwpożarowej
w miastach Polski przedrozbiorowej,
Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
Wydział Historii Sztuki i Nauk Społecznych,
Prace komisji Historycznej t. 74, Poznań 2014, ss. 340**

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2017.038>

W roku 2014 nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk ukazała się publikacja traktująca o dawnych przepisach przeciwpożarowych stosowanych w miastach I Rzeczypospolitej. Praca ta oparta została na fragmencie dysertacji doktorskiej pt. „Instrumenty prawne kształtowania materialnego środowiska życia w miastach Polski przedrozbiorowej”, obronionej w 2008 roku na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Uwagi krytyczne należy rozpocząć od kwestii związanej z samym tytułem. Anachronizmem jest używanie sformułowań funkcjonujących we współczesnej terminologii prawa, w stosunku do prawa z okresu średniowiecza, jak i czasów wczesnonowożytnych. Termin „instrumenty prawne” nie funkcjonował w ówczesnej praktyce prawnej. Nie można zatem pisać o czymś – czego nie było. Dopuszczalne jest używanie zwrotów ze współczesnej terminologii, inaczej nie byłoby przecież języka naukowego (np. ko-

---

* Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Gagarina 11, 87-100 Toruń, pawmodrzyński12@gmail.com.

munikacja społeczna w średniowieczu itp.). O ile to możliwe, należy jednak używać terminów źródłowych, jeżeli zaś ich nie ma, powinno się używać pojęć ogólnych, oddających istotę rzeczy (np. ochrona przeciwpożarowa lub przepisy przeciwpożarowe, a nie instrumenty prawne ochrony przeciwpożarowej). Autor podjął próbę wyjaśnienia owego terminu (s. 17–18). Jest ono jednak dość niejasne – częściowo sprzeczne i nielogiczne. Warto zacytować samego autora: „Instrumentem prawnym nie jest też prawo zwyczajowe. Instrumentem są, w rozumieniu niniejszej pracy, działania organów władzy podejmowane na podstawie prawa zwyczajowego (egzekwowanie norm prawa zwyczajowego) oraz formalne potwierdzenie mocy obowiązującej prawa zwyczajowego” (s. 17). Nie można jednak badać egzekwowania norm prawa zwyczajowego w oderwaniu od samego prawa zwyczajowego. Autor przyjął źle zdefiniowane pojęcia, w konsekwencji czego gubi się w użytej terminologii. Wskazuje, iż prawo zwyczajowe mogło funkcjonować w wilkierzach (s. 123–124), które jest prawem stanowionym. Napisał: „Prawdopodobne jest, że w danym mieście przed spisaniem (uchwaleniem) przepisu wilkierzowego, obowiązywała norma prawa zwyczajowego o analogicznej treści” (s. 124)¹. Czyli badając wilkierze miejskie, może w ten sposób badać rozumiane przez siebie owe prawo zwyczajowe, które nie zostało jednak ujęte w przyjętym w tytule monografii terminie „instrumentów prawnych”. Nie można tak zdecydowanie rozróżniać prawa zwyczajowego od stanowionego².

W tytule zakreślono zbyt szerokie ramy terytorialne i chronologiczne. Korzystniejsze dla podjętych badań byłoby skupienie się na wybranych ośrodkach miejskich, np. na wielkich miastach pruskich lub kilku wybranych miastach koronnych.

---

¹ ¹ Nie zgadzam się z tym twierdzeniem. Mogło tak być – ale nie zawsze. Wydaje się, iż niektóre przepisy prawne były całkiem nowe – stworzone odgórnie, by rozwiązać palące problemy społeczności mieszczan.

² ² Historycy prawa są zgodni co do tego, iż prawo miejskie stanowione było opracowywane w oparciu o prawo zwyczajowe i nie rozdzielają tak radykalnie źródeł – G. M. Kowalski, *Zwyczaj i prawo zwyczajowe w doktrynie prawa i praktyce sądów miejskich karnych w Polsce (XVI–XVIII w.)*, Kraków 2013, s. 50–55 – tu zbiór opinii na temat terminologii i kształtowania prawa stanowionego względem zwyczajowego.

Autor podjął się wyjątkowo trudnego zadania. Podstawa źródłowa do tego tematu jest bardzo obszerna i trudna do zebrania przez jednego historyka. W recenzowanej pracy można dostrzec wiele poważanych braków w wykorzystanej podstawie źródłowej. Zdecydowanie nie zebrano całości źródeł rękopiśmiennych. Słabo wypadają tu Prusy Królewskie³ (także Warmia⁴). Przytoczę tu kilka przykładów. Otóż w przypadku Torunia autor nie wykorzystał ani jednego wilkierza z zasobów Archiwum Państwowego w Toruniu. Są to wilkierze z lat 1595, 1603, 1623 i 1634. Podobnie np. w przypadku Gdańska, gdzie autor nie wykorzystał wilkierzy z czasów wczesnonowożytnych (1479–1500, 1574, 1597, 1678, 1761). Również w odniesieniu do Elbląga brak jest wilkierzy z lat 1553, 1564, 1588. Wiele innych wilkierzy zostało jedynie pośrednio wykorzystanych przez autora (np. wilkierz Grudziądzka z 1642 roku czy też ustawy wetowe miasta Grudziądzka). Również kodeksy prawne z terenów Prus nie zostały w pełni wykorzystane. Mimo że nie ma w nich tylu przepisów przeciwpożarowych, ile występuje w wilkierzach, to zdarzają się takie, które zawierają wiele ciekawych i oryginalnych informacji. Przykładem może być „Dziewięć Ksiąg Prawa Magdeburgskiego”⁵. Pominięte zostały również niektóre podstawowe dla takiej pracy źródła, jak np. porządek ogniowy Torunia, znajdujący się w zasobie Archiwum Państwowego w Toruniu⁶. Również porządki ogniowe Gdańska⁷, Braniewa⁸ czy Elblą-

³ ³ T. Maciejewski, *Zbiory wilkierzy w miastach państwa zakonnego do 1454 r. i Prus królewskich lokowanych na prawie chełmińskim*, Gdańsk 1989.

⁴ ⁴ A. Szorc, *Wilkierze Warmińskie*, „Studia Warmińskie” 1984, t. 21, s. 5–76; Przepisy przeciwpożarowe z wczesnonowożytnych miast warmińskich opracował J. Kiełbik – *Z problematyki walki z zagrożeniem pożarami w miastach warmińskich XVI–XVIII wieku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2009, z. 3, s. 313–324 (ten artykuł nie został wykorzystany przez autora omawianej monografii).

⁵ ⁵ Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, XX HA, Msc, A nr 28, księga II, art. 11, dist. 1–6 oraz art. 9 dist. 1–19; art. 10, dist. 1–10.

⁶ ⁶ Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta miasta Torunia, kat. II-I-18.

⁷ ⁷ Przepisy ogniowe: Archiwum Państwowe w Gdańsku [dalej AP Gdańsk], 300 R/Q2, k. 113v- 1587; 300 15/20, s. 11–12, 13–14, 22; zachowały się również księgi rachunkowe porządku ogniowego przedmiejskiego: 300 15/1.

⁸ ⁸ Został wydany i omówiony: J. Kiełbik, *‘Feüer-Ordnung’ Starego Miasta Braniewa z 1734/1736 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2008, z. 4, s. 449–460.

ga⁹ nie zostały wykorzystane. Porządki ogniowe są podstawowym źródłem dla omawianego problemu i ich niewykorzystanie jest poważnym błędem. Wykorzystane w pracy źródła drukowane wypadają o wiele lepiej. Natomiast raczej trudno wskazać na większe braki w wykorzystaniu tych źródeł, które zostały opublikowane. Oczywiście braki w źródłach nie miałyby większego znaczenia, jeżeli owe źródła powtarzałyby postanowienia innych, czyli nic nie wnosily do pracy, ale niestety tak nie jest. Wiele ważnych informacji z powodu braków źródłowych zostało pominiętych.

Monografia została podzielona na dwie części. We wstępie autor napisał, iż w pierwszej części skupia się na: „ogólnych zagadnieniach, takich jak społeczno-gospodarcze i polityczno-prawne uwarunkowania procesów urbanizacyjnych w Polsce przedrozbiorowej, a także na ogólnej charakterystyce źródeł dawnego prawa przeciwpożarowego”. W owej części przeważa jednak wymieniona charakterystyka źródeł. Zaznaczyć trzeba, iż jest to raczej próba charakterystyki źródeł prawa w ogóle lub prawa miejskiego niż źródeł do stosowania przepisów przeciwpożarowych. Autor raczej niepotrzebnie poświęcił tak wiele miejsca tym źródłom, często podając informacje, które są dobrze znane badaczom zajmującym się dawnym prawem. Czasem niepotrzebnie podawane są źródła, które nie dotyczą problemu przepisów przeciwpożarowych, jak np. Statuty Kazimierza Wielkiego (s. 99). Wydaje się, że część ta jest w pracy zbędna uwzględniając fakt, iż dysponujemy syntezami dotyczącymi źródeł dawnego prawa. Autor powinien skupić się raczej na zebraniu i omówieniu wilkierzy miejskich, kodeksów prawnych, a przede wszystkim tzw. porządków ogniowych (Feüer-Ordnung), które są wyjątkowo ważnym źródłem dla podjętego przez autora zagadnienia.

Dopiero druga część książki traktuje tak naprawdę o przepisach przeciwpożarowych. W odniesieniu do tej części należy zaznaczyć pewne wątpliwości. Podjęte tu przez autora generalizacje i próby syntetycznego ujęcia nie wydają się właściwe. Moim zdaniem historyk powinien się pochylić nad każdą najdrobniejszą informacją ze źródła. Szczegółowe informacje również mają znaczenie w badaniach naukowych. Wiele danych źródłowych, ważnych dla tematu, zostało pobieżnie potraktowanych, wiele innych autor pominął w swoich badaniach. Warto tu przytoczyć przykład składowania

---

⁹ ⁹ AP Gdańsk, 369 1/218.

materiałów łatwopalnych. W monografii problem ten zajął niecałe pięć stron, przy czym większość stanowią przypisy. Często autor stwierdza tylko, że istnieją artykuły poświęcone przechowywaniu materiałów łatwopalnych i na tym kończy swoje rozważania (np. w przypadku artykułów wilkierza grudziądzkiego – s. 215). Mimo cytowania wielu artykułów prawnych autor tak naprawdę nie pisze, co w nich się znajduje. Autor powinien rzetelnie przeanalizować treść każdego artykułu. Pozwoliłoby to na opracowanie istniejących różnic w treści artykułów przeciwpożarowych w ujęciu chronologicznym i geograficznym.

Wątpliwości budzi również próba klasyfikacji problemów badawczych. W pracy przydałby się rozdział dotyczący charakterystyki regionalizmów. Przepisy z terenów Prus różniły się bowiem nieco od tych używanych w Koronie. Nie został również podjęty problem ewolucji prawa w badanym okresie. Jest to problem trudny do analizy – jednak w przypadku większych ośrodków, takich jak Toruń czy Gdańsk – możliwy do zrealizowania. Przepisy przeciwpożarowe oparte były na określonej tradycji prawnej i ich ewolucja opierała się na modyfikacji, uzupełnianiu i poszerzaniu poprzednich przepisów. Prawo przeciwpożarowe z czasów późnego średnio-wiecza znacząco różni się od tego z czasów oświecenia – na co zresztą autor sam wskazał¹⁰.

Reasumując, należy podkreślić, iż sam temat pracy jest nowatorski i mimo braków w wykorzystanych źródłach, jak i mocno posuniętej generalizacji, praca nie zawiera błędów faktograficznych. Jest to bardzo duży plus owej publikacji – tym bardziej iż stan badań nad podjętym zagadnieniem jest skromny. Bez wątplenia studia nad zagadnieniem ochrony przeciwpożarowej powinny być kontynuowane przez kolejnych historyków. Ponadto niezbędne są badania o charakterze analitycznym, poświęcone wielu szczegółowym, dotychczas niebadanym problemom, a także osadzone w kontekście regionalnym.

---

¹⁰ ¹⁰ M. Zajęcki, *Ewolucja redagowania przepisów prawa administracyjnego (z historii przepisów przeciwpożarowych)*, Gryfiński Kwartalnik Historyczny 2004, nr 7, s. 32-46.

PIOTR PERKOWSKI*

Barbara Klich-Kluczewska,
Rodzina, tabu i komunizm w Polsce, 1956–1989,
Liberian, Kraków 2015, ss. 295

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2017.039>

Książka Klich-Kluczewskiej wpisuje się w najnowsze debaty historyków poświęcone sferze prywatnej, rodzinie, tabu i historii przemocy¹. Autorka pisze przekonująco, formułując wyważone, często intrygujące tezy. Jest też świetnie przygotowana metodologicznie, co pokazuje już w rozbudowanym wstępie. Widać wieloletnie doświadczenie współpracy z historykami za granicą. Na recenzowaną pracę można spojrzeć jako na wartościowe uzupełnienie, równie metodologicznie zaawansowanej, monografii Małgorzaty Fidelis „Komunizm, kobiety i industrializacja w powojennej Polsce”². Fidelis analizowała obecność kobiet w sferze publicznej, mając na myśli w pierwszej kolejności pracę zawodową, Klich-Kluczewska skupia się

---

* Uniwersytet Gdański, Instytut Historii, ul. Wita Stwosza 55, 80-308 Gdańsk, piotr.perkowski@ug.edu.pl.

¹ Na przykład prace poświęcone NRD: D. Harsh, *Revenge of the Domestic: Women, the Family, and Communism in the German Democratic Republic*, Princeton 2007; P. Betts, *Within the Walls: Private Life in the German Democratic Republic*, Oxford 2010.

² M. Fidelis, *Women, Communism, and Industrialization in Postwar Poland*, Cambridge 2010. Polskie tłumaczenie: *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, tłum. M. Jaszczurowska, Warszawa 2015.